

LBRIS

We know
books

NICOLAE BALOTĂ

URMUZ

Ediția a III-a

Prefață de Gheorghe Păun

Cartea Românească
EDUCAȚIONAL

Cuprins:

Prefață la ediția a treia	5
Scurtă cronologie legată de Anul Urmuz 2023.....	9
Spre infinitul mic	15
O viață banală și halucinantă	15
Nume și portret	16
În familie.....	18
În lume.....	22
Apariția lui Urmuz	26
Urmuz publicat	28
Spre „infinitul mic”	33
Comentarii la <i>Pagini bizare</i>	39
Preambul	39
Caractere.....	41
Omul-pasăre și obsesia zoologică.....	46
Omul mecanomorf.....	52
Obiecte banale și insolite.....	58
Îmbrăcămintea burlescă	60
Jocurile perspectivei	63
Încăperea închisă.....	65
<i>Homo viator</i>	67
Bolgiile Erosului.....	70
Sadomasochism.....	78
Vina neștiută.....	80
Binele, Răul și Suferința	81
Cadavrul-viu.....	84
Omul și transcendența vidă.....	87
Desacralizarea.....	91
Totuși rituri și ceremonii.....	93
Drama familială.....	95
Cuplul și comunicarea cu alții.....	100
Critica socială.....	104

Parodia științei și a pedanteriei didactice	108
Tehnica grotescă	111
Procesul Legii	114
<i>Musica, ars diaboli</i>	116
<i>Homo ludens</i>	118
Apocalipsa literaturii	121
Urmuziana	129
De la misterul Urmuz la un cult Urmuz	129
Scandalul Ciprian	130
Urmuz și avangarda	132
Posteritatea critică	138
Post-scriptum urmuzian	147
Acedia	147
Sterilitatea și opera comprimată	148
Scenografie parodică	150
Ab-normă umană	151
Paralogismul ca valoare estetică	153
Absurdul, absența tragicului și a revoltei	154
Subversiunea ironică	158
Caraghioslâcul și păcăleala metafizică	159
Între expresionism și futurism	163
Obsesia cuvântului	166
Note și comentarii	171
Urmuz: Pagini bizare	179
Pâlnia și Stamate. Roman în patru părți	179
Ismail și Turnavitu	183
Emil Gayk	185
Plecarea în străinătate	187
Cotadi și Dragomir	188
Algazy & Grummer	191
După furtună	194
Fuchsiada. Poem eroico-erotic și muzical, în proză	195
Putină metafizică și astronomie	202
Cronicari. Fabulă	204
Nicolae Balotă – scurtă biobibliografie	205

Spre infinitul mic

O viață banală și halucinantă

Fervent apologet al lui Urmuz, Geo Bogza exclama odată, într-unul din acele texte exultante pe care i le-a închinat: „s-ar putea scrie... *viața halucinantă a lui Urmuz*” (*Unu*, nr. 31, noiembrie 1930). Da, s-ar putea scrie o asemenea viață, în stilul delirant al Avangardei care vedea în autorul „paginilor bizare” un profet, un înainte-mergător, o divinitate tutelară. Dar autorul lui *Algazy & Grummer*, acest personaj misterios, ne apare într-o lumină cu atât mai fantastică cu cât mai ternă, mai banală se dovedește a fi fost viața lui Demetru Demetrescu-Buzău, ajutor grefier la Înalta Curte de Casație, alias Urmuz. Căci, într-adevăr, nimic nu pare să fi fost *exceptional* în viața acestui om decât omul însuși. Ce știm despre el?

Același Geo Bogza, împreună cu Sașa Pană și Ilarie Voronca au mers, „într-o seară de ploaie”, la șapte ani după moartea lui Urmuz, când nimeni nu se mai interesa de el „din admiratorii lui”, la mama acestuia, Eliza dr. Ionescu-Buzău. Bătrâna doamnă le-a arătat fotografiile, le-a istorisit unele întâmplări din viața fiului ei. Geo Bogza a publicat câteva date biografice într-un articol intitulat *Urmuz înaintemergătorul* (*Unu*, art. cit.). Apoi, din nou s-a așternut tăcerea lipsită de interes, dacă nu asupra scrierilor lui Urmuz, asupra memoriei celui care, oricum, avusese meritul de a le scrie. Mult mai târziu, Eliza Vorvoreanu, sora poetului, a scris câteva pagini de însemnări despre viața fratelui ei. Aceste „spicuiți” din biografia lui Urmuz, la care se adaugă unele date pe care ni le-a comunicat sora scriitorului, ca și opt scrisori inedite pe care a avut bunăvoința să ni le pună la dispoziție, alcătuiesc principala sursă de informații privind viața celui care a scris *Fuchsiada*.

Viața interioară, misterioasă în sensul cel mai deplin al

cuvântului, tainica existență a unui creator de destine bizare este acuplată cu viața banală a unui mic burghez oarecare. De aceea, *viața halucinantă* a lui Urmuz este una cu viața banală a lui Demetrescu-Buzău. De aceea, Geo Bogza, care propune o biografie halucinantă a lui Urmuz, știa tot atât de bine că „o biografie strictă e oarecum necesară și interesantă” (*Unu*, art. cit.).

Nume și portret

Numele înregistrat în scripte al lui Urmuz, primul născut (la 17 martie 1883, la Curtea de Argeș) al doctorului Dimitrie Ionescu-Buzău este Dimitrie Dim. Ionescu-Buzău. O fantezie a tatălui va determina schimbarea numelui său. Într-adevăr, după Eliza Vorvoreanu, sora lui Urmuz, tatăl lor, din simpatie pentru felul de a se numi al țăranilor și al rușilor, a dat ca nume de familie fiului său, propriul său prenume. Astfel micul Dimitrie devine Dim. Dumitrescu-Buzău, fiind înscris la școala primară, de tatăl său, sub acest nume. Aceasta nu era o schimbare neobișnuită, într-o epocă în care, mai ales la țară, se treceau foarte frecvent în matricole, drept nume al copiilor, prenumele tatălui cu un... escu final. Dar totuși e o ciudățenie care ar putea să indice fie o preocupare în privința *numelor* a tatălui, preocupare pe care fiul o va „moșteni” într-un fel sau altul, fie o predestinare misterioasă, un semn al destinului care ar indica în făptura celui cu nume schimbat viitoarea sa obsesie, manifestă, în privința adecvării numelui la persoana denumită. Dar, firește, toate acestea nu sunt decât supoziții. Fapt cert: Urmuz va purta toată viața acest nume dobândit, până când se va ascunde și mai bine sub masca de clown a unui pseudonim.

Cei din familie îi spuneau Mitică. Lui, însă, îi plăcea să fie numit Demetru. E adevărat că nu îndrăznește să-și impună celor din jur această preferință nu lipsită de un anumit snobism. Chiar scrisorile pe care le trimitea mamei sau surorilor sale sunt semnate Mitică. Are oarecare însemnătate această înclinație a lui Demetrescu-Buzău spre anumite nume. El refuză

pe „Mitică” (fără să-l refuze în realitate, căci timiditatea era mai mare decât vanitatea) pentru că nu i se părea potrivit. Numele – aceasta e una din ideile sale cele mai ferme – trebuie să se potrivească făpturii numite. Eliza Vorvoreanu notează aplecarea manifestată din copilărie, a fratelui ei, pentru anumite nume: „Îi plăcea și-l făcea să râdă orice cuvânt ce avea o sonoritate particulară: numele de persoane ce îi evocau anumite firi, anumite caractere...” Vom vedea că, într-o notă la *Algazy & Grummer*, Urmuz va expune o teorie sui-generis, în această privință.

Ca și numele, chipul trebuie să corespundă, să fie adecvat unei făpturi. Nu toți au chipul pe care-l merită. Toți eroii, lui Urmuz poartă nume și au înfățișări care sunt cu adevărat ale lor, constituind esența ființei lor.

Avem un straniu portret „sintetic” al lui Urmuz (semnat Teewan și publicat de Tudor Arghezi o dată cu *Medalionul Urmuz*, în *Bilete de papagal I*, nr. 16, din 19 febr. 1928). Din câteva linii apare un cap prelung, neliniștitor, neregulat, o suprafață asimetrică, inumană, îngustându-se în sus. Un monstru ciclopic. Ochiul – o linie groasă – ochiul daimonic. Mustața, gura, bizar-sinuoase. „Autorul – ne spune Arghezi – nu l-a știut pe Urmuz decât din literatură și i-a extras expresia prin constrângere și concentrare intelectuală. Portretul e asemănător.” Certificarea identității nu este o simplă complezență a poetului. Figura din portretul lui Teewan este foarte urmuziană. Aceasta nu numai în sensul unei apropieri de chipul lui Demetru Dem. Demetrescu-Buzău, ci de aceea a făpturilor urmuziene în general. Portretul acesta imaginar al lui Urmuz nu este oare acela al elipticului Stamate? Cap de insectă chitinoasă, alcătuită din secțiuni, mască bizară, prismatică, cu un singur ochi și o linie mediană legând fruntea și mustața, linie ce închipuie un nas neverosimil. Urmuz amintește, în acest „portret sintetic” al său, chipul unui idol primitiv.

Dar toate fotografiile lui Urmuz ni-l înfățișează, ca în această imagine, privind în gol. Ochii stinși au privirea vidă a unor idoli orientali. Chiar și fotografiile din tinerețe revelează neantul interior sub masca dezabuzată. La 25 septembrie 1915 îi trimite surorii sale, Lizica, o fotografie a sa, în uniformă de

sublocotenent. E concentrat și poartă chipiu înalt. Se sprijină în sabia pe care o ține în mâna stângă, pe când dreapta se odihnește în buzunarul tunicii. Pe verso scrisese câteva rânduri: „Scumpă, Lizico, Îți trimit chipul meu... cazon deși cam nereușit”. Privirea vagă, indiferent-blazată, pare să fie aceea a unui om care refuză să vadă, care se știe, însă, într-un sens foarte grav, văzut.

În familie

Ca și tatăl lui Franz Kafka, diriguind lumea din fotojiul său, se pare că și părintele lui Urmuz a fost un tată de familie autoritar. Latinist și elenist de forță, după spusele fiicei sale, citind evangheliile în slavonă (urma la bătrânețe cursurile de slavistică ale profesorului Ioan Bogdan), Dimitrie Ionescu-Buzău e medicul spitalului din Curtea de Argeș, atunci când i se naște fiul Dimitrie. Mai târziu, doctorul Ionescu-Buzău se mută împreună cu familia, la București. E medic internist la spitalul Brâncovenesc, apoi oculist la Colțea. În același timp e profesor de igienă la Liceul „Matei Basarab” (1889), tine prelegeri de medicină populară teologilor de la Seminarul central (1891-1907). Igienist luminat, deși om cu frica lui Dumnezeu, este adeptul unor înlesniri în practica postului. Preconizează, între altele, un post cu lapte și ouă. E un suflet credincios, practicant cu solide principii morale și cu teorii precise în ce privește educația copiilor. Literatura, muzica sunt, pentru el, îndeletniciri futele. Când îl vede pe Mitică citind seara, la lumina lămpii, *Contele de Monte Cristo*, își bate joc de o asemenea lectură și își îndeamnă băiatul să caute cărți mai serioase. În ce privește muzica, severitatea sa e și mai mare. Se supără când băiatul său se așază la pian. „Vrei să te faci lăutar?” – îl întreba, adeseori, manifestându-și cel mai crunt dispreț pentru artă. Nici față de talentul fiicei sale căreia îi plăcea să deseneze nu e mai înțelegător: „Vrei să te faci zugrav?” – o întreba el ironic. Primul născut, băiat, trebuia, conform principiilor acestui *pater familias*, să-i urmeze în meserie. Medicul se cuvine să-și scoată fiul doctor. De aceea, în ciuda lipsei sale de atracție,

Demetru Demetrescu-Buzău va fi obligat să se înscrie la medicină.

Mama scriitorului era fiica preotului Filip Pașcani și sora unui cunoscut medic chimist, Cristian Pașcani, stabilit la Paris. Se pare că umorul lui Urmuz e o calitate moștenită pe linie maternă. Bunicul său, preotul Filip Pașcani (care a slujit multă vreme la Biserica „Sfântul Dumitru”, din dosul Poștei centrale), avea o faimă de om mucalit, fiind înzestrat cu darul ironiei. Caragiale, prieten cu unul din fiii lui, inginerul Petre Pașcani, îl prețuia, se pare, pe părintele șugubăț. Tot ce știm despre mama lui Urmuz este că, femeie foarte evlavioasă, făcea rugăciuni împreună cu copiii ei. Pe Mitică îl pune să citească din psalmi. Astfel, citind odată în psalmul 50, versetul: „Stropi-mă-vei cu isop și mă voi curăți, spăla-mă-vei și mai vârtos decât neaua mă voi albi”, băiatul a izbucnit în râs. I se părea de un comic irezistibil cuvântul „isop”. Sonoritatea particulară a unor vocabule îl excita. Dar evlavia mamei avea o înrâurire asupra copiilor. Ei ascultau liturghia în duminici și sărbători și se împărtășeau de Paști.

În 1889, familia se mută, după un an de ședere la Paris, despre care nu știm nimic, la București. Locuiesc în casele proprii, întâi în strada Antim 8, apoi în Apolodor la numărul 13. Doctorul Ionescu-Buzău și ai săi duc o viață tihnită, așezată, a unei burghezii nu prea înstărite. Un bahut rămas din vechea mobilă a familiei, dulăpior pântecos, încăpător, e ca un simbol al comodităților bătrânești din casa medicului-profesor.

Micul Dimitrie e înscris de tatăl său la Școala primară Antim, cum am spus, sub numele de Dumitrescu, pe care, mai târziu, îl va preschimba în Demetrescu. E un elev docil, destul de sânguincios, deloc excepțional. Nici mai târziu, la Liceul „Lazăr”, nu dă dovada unor aptitudini sau unei sânguințe deosebite. Arată, însă, de timpuriu o înclinație pentru muzică. Se pare, într-adevăr, că vocația sa reală ar fi fost în această direcție. Dar, cu un tată care-i disprețuia pe „lăutari”, nu era chip să ascuți chemarea universului sonor. Oprit să facă ceea ce ar fi dorit, a avut, oare, Urmuz o existență contrariată? Destinul unui om pe care puterea nefastă a anturajului, a autorităților familiale, l-a împiedicat să facă ceea ce ar fi vrut? După

LIBRIS | We know books

sora lui Urmuz, marea suferință a vieții fratelui ei a fost pricinuită de faptul că i s-a interzis studiul muzicii. Căci „muzica era pasiunea lui, idealul vieții lui. Ar fi dorit să ajungă compozitor de muzică clasică” (Eliza Vorvoreanu). Mama lui Urmuz era, ea însăși, o bună pianistă. Fusese înscrisă la conservator, studiasse cu Flechtenmacher. Își întrerupsese însă studiile, măritându-se. Totuși nu încetase să cânte la pian. „Seara – istorisește Eliza Vorvoreanu – strânși în jurul pianului, ascultam tăcuți și reculeși fugile lui Bach, sonatele lui Haydn, Mozart, Beethoven, Schubert etc. cântate de mama, bună pianistă.” Mitică era cel mai fidel ascultător al acestor concerte serale. Băiatul adora muzica și avea pare-se o aplicație particulară în acest sens. O asculta pe mama lui „concentrat ca într-o rugăciune, ca apoi să repete, la pian, pasaje întregi din autorii favoriți. Beethoven, titanul, era slăbiciunea lui” (*id.*). Dar mama nu-l încuraja, nu-l ajuta pe fiul ei, ale cărui veleități în domeniul muzicii erau contrariate de un tată foarte pozitivist, adversar al oricăror devergondări artistice. Arta, pentru doctorul Buzău, „nu era o carieră a viitorului”. Primul născut se cuvenea să-i urmeze. Or, copilul, timid, încerca să înfrunte opreliștile paterne: cânta la pian pe apucate, cu teama de a nu auzi pașii tatălui. Când era surprins asupra faptului, auzea cuvintele acestuia: „Ia cartea și învață, n-oi fi vrând s-ajungi lăutar!” Ca și micul Franz Kafka, copilul Urmuz se supune injoncțiunilor paterne, din timiditate, din respect și prea iubitoare admirație „pentru cei care i-au dat viață”. Refugiul obișnuit i-l oferea lectura, ca și un fel de *day-dreaming*, o reverie pe teme științifico-fantastice. Pe copil îl interesau, se pare, mai curând descrierile de călătorie, romanele pseudo-științifice ori chiar știința popularizată, decât ficțiunile literare propriu-zise. Știm că-l citea pe Jules Verne cu pasiune, că devora cărțile în care se relatau peripețiile exploratorilor, se povesteau expediții geografice și că îl fascinau unele probleme ale științei, ale astronomiei în special, expuse, firește, în cărți *ad usum Delphini*. De altfel, imaginația adolescentului este obsedată de asemenea teme. Ar vrea să născocască felurite aparate, să capteze undele sonore din întreg universul. Înainte de apariția efectivă a radiofoniei, copilul pasionat de lumea sunetelor ar vrea să asculte nu numai

melodiile oamenilor de pretutindeni, ci chiar și muzica astrelor. Ar fi vrut să călătorească pe urmele exploratorilor, să cunoască întreg globul, să cerceteze obiceiurile tuturor popoarelor. Se mulțumea, deocamdată, să iasă la plimbare, cu poeziile lui Eminescu la subțioară.

Supus voinței paterne, se înscrie la medicină. Dar nu poate suporta disecțiile. Părăsește îngrozit sala cu preparate anatomice. Tatăl cedează, în fata acestei neputințe cvasi-organice a fiului și îngăduie ca acesta să schimbe facultatea, să se înscrie la drept. Nici tratatele de drept nu-l vor pasiona. Adormea citind compendii, compulsând pandecte, și ai săi îl descopereau cu capul căzut pe masă, negru de funinginea lămpii cu gaz. Era un tânăr tăcut, dar cu explozii de vioioșie când era printre ai săi. Avea un fel de a fi ghiduș, se complăcea în năstrușnicii verbale, îi plăceau poznele. „Miticisme” – astfel numeau surorile și frații săi ghidușiile sale. „În societate”, părea stăpânit de grele inhibiții. De Sfântul Dumitru era întotdeauna petrecere mare în casa doctorului Ionescu-Buzău. Dar Mitică stătea deoparte. Era foarte susceptibil; contrazis, se închidea în sine, amuțea. Nu se certa niciodată, era supus, nu încerca nicio revoltă, nici măcar verbală. Avea puțini prieteni: pe Ciprian – vechi coleg din clasele de liceu – și pe Traian Popescu, viitor medic. Cu femeile era timid. O ciudată pudoare părea să-l stăpânească. Până și pe surorile sale le admonesta neîncetat, când ieșeau în lume. Sever și moralizator, nu admitea atitudini prea zglobii. „Ce-o să spună lumea!” – le spunea mereu, ca un frate mai mare, foarte grijuliu de reputația lor. Era terorizat de gândul bârfelor ce s-ar putea face pe socoteala „Familiei” sale. Căci, omul acesta care nu-și va înjgheba niciodată un cămin, pe care-l vom vedea privind cu o superioară ironie matrimonialul, nu se simțea cu adevărat fericit decât între zidurile casei familiale, apărate de priviri vrăjmașe, acolo unde ochiul Altuia nu putea să pătrundă și să destrame un echilibru și o liniște ce se știau precare.

În 1904, Demetru Dem. Demetrescu-Buzău își face stagiul militar la un regiment de infanterie din București. Va fi sublocotenent. Își ia licența în drept. Tatăl său moare în 1907. Doi frați, pulmonari, vor muri și ei. Surorile se mărită. Familia doctorului Ionescu-Buzău se destramă. Fiul cel mai mare e numit judecător la Răchițele de Argeș.

Când Eliza Vorvoreanu își cercetează fratele – în vara anului 1908 – în comuna aceea din Argeș, în care își îndeplinea funcțiile de magistrat, îl găsește locuind într-o odaie sărăcăcioasă la judecătorie, plictisit la culme de îndeletnicirile sale. Asistă la o judecată și e impresionată de tânguiriile unui împricinat, un țăran care se lovea cu capul de perete și de masa judecătorului. Dar judele avea un aer impasibil. „N-ai milă” – îi spunea sora lui, după proces. „E un comediant” – îi răspunse fratele. Se pare că nu-l afectau și nici măcar nu-l interesau mizeriile asupra cărora era obligat să decidă. „Nu era făcut pentru meseria de judecător” – consideră Eliza Vorvoreanu! De altfel, locuind un timp, împreună cu el, la Răchițele – sat în care bântuia malaria, cu o populație nevoiașă – îl vede trăind foarte izolat. Nu are prieteni, frecventează o singură casă, aceea a unui mic proprietar local, unde ia masa. Boiernașii au o față de măritat și sora își dă de îndată seama că lui Mitică i se întinde un laț matrimonial în care acesta evită să cadă printr-o superioară distracție față de tot ce ar putea să însemne legătura conjugală. Cu toate că e un însingurat, judecătorul e departe de a fi un om morocănos, un ursuz. Dimpotrivă, cu sora se dedă la obișnuitele giumbușlucuri de acasă și, atât ei, cât și fetei acelor mici proprietari care-i oferiseră „vipt de casă”, le povestește fel de fel de fantasmagorii, „halucinații” – cum spune Eliza Vorvoreanu – pline de un umor absurd.

Judecătorii tineri nu stăteau prea mult în același loc. Demetrescu-Buzău peregrinează și el din Argeș în Dobrogea, la Casimcea, în județul Tulcea, și de acolo la Ghergani (Dâmbovița), la Târgoviște. Între timp, izbucnește războiul balcanic și tânărul judecător, sublocotenent în rezervă, face campania din Bulgaria. Un an mai târziu, la 30 septembrie 1914, este concentrat

pentru manevre. Dacă pe judecătorul din Tulcea îl vedem într-o fotografie, cu părul împărțit printr-o cărare subțire și mustața subțire, amintind – straniu – o poză cam din aceeași vreme a lui Marcel Proust (doar privirea românului e mult mai stranie, mai trist-melancolică), sublocotenentul ne apare într-o fotografie de familie (din timpul neutralității – 1915), alături de mama lui, Eliza dr. Ionescu-Buzău, de surorile sale Letiția, Florica, Aurora și de fratele său Daniel. Are mustața cam pleoștită, iar linia gurii coboară în jos, dându-i un aer de amărăciune. De fapt, Urmuz se născuse. În acele lungi șederi prin comune izolate în care trebuia să împartă dreptatea, Demetrescu-Buzău își plăsmuise ciudatele fapte pe care avea să le prezinte fraților, cumnaților și amicilor când se va stabili la București.

Căci tânjește după viața din capitală și mai presus de orice, după concertele de la Ateneu. Nu existau încă aparatele care să capteze undele sonore de pretutindeni, acele miraculoase aparate la care visase în copilărie. Acceptă un post de grefier ajutor la Înalta Curte de Casație, numai pentru ca să poată asculta muzică bună. Și... poate, pentru că mai spera să studieze armonia, compoziția și, acum, după moartea tatălui, să-și schimbe întreaga existență. Se întoarce acasă, în casa din Antim nr. 8, apoi din Apolodor nr. 13, la mama lui, care avea, de altfel, nevoie de un sprijin bărbătesc.

„Urmuz, grefier!... două noțiuni ce nu se împacă” – exclamă cu dureroasă ironie Eliza Vorvoreanu. Și continuă: „Scria, scria, copiind dosare. Noaptea târziu, schița printre ele portative cu note muzicale. Își dădea seama că și-a ratat viața, și aceasta, datorită ascultării oarbe față de părinții săi, poate, în parte și lipsei lui de voință, timidității lui, fricii de opinia publică.” Grefierul își făcea meseria cu multă scrupulozitate, cu o anumită pedanterie chiar. Dar și cu un infinit plictis. Pe dosul ciornelor de sentință vezi urmele unei evadări a artistului: note muzicale. Acasă exersează mult la pian. Ia lecții de contrapunct. Compune. Asistă la concertele simfonice de la Ateneu, concerte „pe care le ascultă turmentat cu fața ascunsă în mâini” (Geo Bogza). De altfel, e membru activ al Societății corale pentru cultivarea simțului artistic *Cântarea României*.